

ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ
АКАДЕМІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

ПРУШКОВСЬКА ОЛЕНА ЛЕОНІДІВНА

УДК 373.31.036

**ФОРМУВАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЕСТЕТИЧНИХ ПОЧУТТІВ
ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧОГО ОСВОЄННЯ ПРИРОДИ
У ПОЗАКЛАСНІЙ РОБОТІ**

Спеціальність 13.00.07 – теорія та методика виховання

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2006

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: - доктор педагогічних наук, професор
Тарасенко Галина Сергіївна
Вінницький державний педагогічний імені Михайла Коцюбинського,
завідувач кафедри педагогіки і методики початкового навчання

Офіційні опоненти: - доктор педагогічних наук, професор
Миропольська Наталія Євгенівна
Інститут проблем виховання АПН України,
головний науковий співробітник
лабораторії естетичного виховання

кандидат педагогічних наук, доцент
Коваль Ніна Степанівна,
Інститут педагогіки АПН України,
старший науковий співробітник
лабораторії початкової освіти

Провідна установа: Національний педагогічний університет імені .М.П. Драгоманова,
кафедра педагогіки і методики початкового навчання,
Міністерство освіти і науки Україн, м.Київ

Захист відбудеться “11” квітня 2006 р. о 14 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.454.01 в Інституті проблем виховання Академії педагогічних наук України за адресою: 04060, м. Київ, вул. М.Берлинського, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Інституту проблем виховання Академії педагогічних наук України (04060, м. Київ, вул. М.Берлинського, 9)

Автореферат розіслано “7” березня 2006 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г.П. Пустовіт

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Входження України до світового інформаційного простору актуалізує потребу формування творчої особистості, що відкриває широкий простір впровадженню в освітній процес особистісно зорієнтованих виховних технологій. Важливу роль у процесі творчого становлення молодих поколінь відіграють естетичні фактори. Тому сучасний зміст освіти має охоплювати не лише знання, а й способи духовно-практичної діяльності, творчий досвід, ціннісні орієнтації особистості. Зокрема у Національній доктрині розвитку освіти України акцентується увага на необхідності створювати умови для формування здатності особистості до самостійного пізнання світу і творчої самореалізації в будь-якій діяльності.

Проте аналіз шкільної практики, результати проведених досліджень свідчать, що сучасна система освіти не забезпечує достатній емоційно-духовний зв'язок школярів з довкіллям, не сприяє подоланню прагматизму і корисливості у ставленні до навколишнього середовища.

Вивчення цих проблем пов'язано з аналізом праць філософів, психологів, педагогів, насамперед, фахівців з проблем організації навчально-виховного процесу. Утвердження важливості ролі естетичних почуттів у формуванні особистісного ставлення до світу знайшли своє відображення ще в поглядах мислителів епохи Відродження та доби Просвітництва.

Гуманістичні ідеї про необхідність розвитку естетичних почуттів людини та їх вплив на процес формування творчої особистості відзначали передову демократичну думку в XVIII-XX ст. Значну увагу цим проблемам надавалось, насамперед, у працях українських мислителів – Б. Грінченка, Г. Сковороди, Лесі Українки, І. Франка; істориків і філософів – М. Антоновича, М. Бердяєва, В. Вернадського, В. Зеньковського, В. Соловйова, М. Федорова, П. Флоренського, П. Юркевича та в психолого-педагогічній спадщині П. Блонського, О. Духновича, Я. Мамонтова, О. Потебні, С. Русової, В. Сухомлинського, Л. Толстого, К. Ушинського та ін.

Зокрема визначення сутності естетичних почуттів як духовно-ціннісного ставлення людини до світу, яке завжди характеризується художньо-творчим пробудженням особистості здійснено у працях А. Азархіна, В. Відгофа, Д. Говоруна, С. Гольдентрихта, І. Зязюна, А. Канарського, Л. Левчук, Д. Лукача, Л. Печко, І. Смольянінова, Л. Столовича та ін. У цих працях підтверджується думка про те, що різні способи художньо-творчого освоєння навколишнього є джерелом розвитку естетичних почуттів і могутнім чинником виховання творчої особистості.

Психологія творчості, художньо-творчої діяльності була і залишається предметом аналізу як вітчизняних (І. Бех, В. Давидов, О. Запорожець, Г. Костюк, В. Кудрявцев, В. Моляко, В. Роменець, П. Якобсон та ін.), так і зарубіжних (Р. Арнхейм, Дж. Гілфорд, К. Тейлор, Т. Рібо, С. Френе, Р. Хелмен та ін.) дослідників. Аналіз різних аспектів проблеми творчості: її природи, характеру залежності між емоційно-чуттєвою сферою і художньо-творчою діяльністю дають підстави стверджувати про складність та багатогранність цієї проблеми. Так, психологами неодноразово доведено, що, завдяки своїм віковим особливостям, діти молодшого шкільного віку найповніше розкривають особистісний потенціал у художньо-творчій діяльності (Л. Виготський, М. Волокітін, Д. Ельконін, Б. Ломов, А. Люблінська, С. Максименко, Д. Ніколенко та ін.).

Особливої актуальності дитяча творчість набуває у різновидах художньої діяльності. Цю проблему досліджували А. Богуш, Н. Ветлугіна, Н. Гавриш, Т. Казакова, Н. Карпінська, Л. Момот, О. Ушакова, Л. Шелестова, В. Холоденко та ін. Проблемою художньо-творчого розвитку молодших школярів на матеріалах окремих навчальних предметів займалися І. Калістратов, В. Кардашов, Г. Кудіна, С. Коновець, О. Малицька, З. Новлянська, В. Рагозіна, В. Тищенко, О. Шатагіна та ін.

Одним із наймогутніших джерел творчого натхнення школярів є природа. Її естетичний потенціал й окремі аспекти творчого освоєння дітьми довкілля розкриті в роботах сучасних українських дослідників М. Артеменка, Н. Горобець, С. Жупанина, Л. Коваль, Н. Коваль, В. Маршицької, Н. Миропольської, Н. Пустовіт, Г. Пустовіта, Г. Тарасенко, Г. Шевченко, А. Щербо

та ін. і свідчать, що органічний зв'язок дитини з довкіллям успішно налагоджується через художньо-творчу діяльність. У цих працях доведене безперечне значення сенсорики, образної пам'яті, уяви, фантазії для формування в дітей естетичного ставлення до природи. Однак можна передбачити, що рівень естетичного розвитку учнів від упровадження різних систем і методик у практику загальноосвітньої школи буде не завжди ефективним, оскільки шкільний урок без розмаїтого позакласного середовища не зможе розв'язати проблему духовно-естетичного виховання особистості, сформувати естетичний смак, свідоме прагнення дітей до життєтворчості, що доведено роботами Е.Белкіної, Н. Ганнусенко, К. Горбунової, Б.Кобзаря, О. Костюшко, Л. Масол, В. Пабат та ін. Тому нагальною стає потреба створення відповідної системи взаємодії класної і позакласної роботи, яка стане підґрунтям для розвитку емоційно-ціннісного ставлення школярів до навколишнього середовища..

Здійснений вище аналіз свідчить, що проблема формування у молодших школярів естетичних почуттів засобами художньо-творчого освоєння природи в умовах навчально-виховного процесу поки що не була предметом спеціальних досліджень.

Таким чином, актуальність проблеми, її недостатня теоретична розробленість та практичне значення обумовили вибір теми дисертаційного дослідження, а саме „Формування у молодших школярів естетичних почуттів засобами художньо-творчого освоєння природи у позакласній роботі”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є складовою частиною планів і програм науково-дослідної діяльності кафедри педагогіки та методики початкового навчання Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського з проблеми “Підвищення ефективності підготовки вчителів початкових класів до навчально-виховної роботи з молодшими школярами” (протокол №8 від 21.02.1998 року). Тема дисертації затверджена вченою радою Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол №7 від 24.03.1999 року) і погоджена в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол №6 від 18.06.2002 року).

Об'єкт дослідження – процес естетичного виховання молодших школярів.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування у молодших школярів естетичних почуттів засобами художньо-творчого освоєння природи.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити зміст, форми, методи формування у молодших школярів естетичних почуттів засобами художньо-творчого освоєння природи у позакласній роботі.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що ефективність формування у молодших школярів естетичних почуттів засобами художньо-творчого освоєння природи зростає за умов гуманно-особистісного підходу до вихованців на основі діалогічної взаємодії у процесі співтворчості вчителя та учнів;

розвитку сенсорної культури школярів як основи творчо-естетичної реакції на довкілля; активізації образного мислення учнів на матеріалі творчої інтерпретації емоційно-чуттєвих вражень; освоєння дітьми естетичного потенціалу природи та мистецтва в контексті поліхудожнього підходу; творчої самореалізації кожного вихованця на основі системного розширення естетичного досвіду в процесі позакласної роботи.

Для досягнення мети дослідження реалізовувалися такі **завдання**:

1. З'ясувати стан досліджуваної проблеми у педагогічній теорії та виховній практиці.
2. Визначити критерії та рівні сформованості в учнів початкових класів естетичних почуттів до природи;
3. Виокремити педагогічні умови формування у молодших школярів естетичних почуттів засобами художньо-творчого освоєння природи.
4. Розробити, експериментально апробувати та впровадити в позакласну виховну роботу початкової школи методику формування в дітей естетичних почуттів засобами художньо-творчого освоєння природи.

Методологічну основу дослідження складають наукові положення про загальний зв'язок, взаємообумовленість і цілісність природи та людини; про творчо-ціннісний характер культурного

освоєння суспільством природи; про єдність процесів емоційно-естетичного та художньо-творчого освоєння навколишнього світу; про гармонійний розвиток особистості на засадах гуманізації та гуманітаризації освітнього процесу.

Теоретичну основу дослідження становлять сучасні концепції філософії освіти (В.Андрущенко, І.Зязюн, В.Кремень, В.Лутай), ідеї особистісно-діяльнісного і системного підходу до аналізу педагогічних явищ і процесів (І.Бех, С.Гончаренко, В.Рибалка, О.Усова, І.Якиманська та ін.); фундаментальні положення психолого-педагогічних концепцій творчої діяльності (К.Абульханова-Славська, І.Волощук, О.Мелік-Пашаєв, В.Моляко, А.Петровський, В.Роменець та ін.); принципи і методи діяльнісного опосередкування навчання, виховання й розвитку молодших школярів (Н.Бібік, М.Вашуленко, О.Савченко та ін.); теорія і методика естетичного виховання дітей (С.Анічкін, В.Бутенко, С.Жупанин, Л.Коваль, Л.Масол, Н.Миропольська, Л.Печко, Г.Тарасенко, Т.Цвелих, Г.Шевченко, А.Щербо та ін.).

Для розв'язання поставлених завдань і перевірки гіпотези використано адекватні авторському задуму **методи дослідження**. *Теоретичні методи дослідження*: аналіз, порівняння, систематизація, класифікація та узагальнення теоретичних даних, представлених у філософській, психолого-педагогічній літературі, дали змогу сформулювати власний погляд на поставлену проблему дослідження, виявити наукові засади створення експериментальної моделі. *Емпіричні методи дослідження*: анкетування учнів, батьків і вчителів, оцінка продуктів дитячої творчості сприяли вивченню стану проблеми у сучасній школі; педагогічний експеримент дав можливість перевірити припущення, сформульоване у гіпотезі; кількісний та якісний аналіз.

Дослідно-експериментальна база. Дослідження проводилося у загальноосвітніх школах І-ІІ ступенів № 2, 7, 15 м. Вінниці, № 2 м. Полтави, № 1 м. Чернівців та загальноосвітніх школах І-ІІ ступенів Львівської та Вінницької області, яке охопило 528 учнів молодших класів. В експерименті взяли участь близько 80 учителів початкових класів та вихователів ГПД, 350 батьків.

Організація дослідження. Дослідження здійснювалося у три взаємопов'язані етапи і тривало протягом 1999-2004 років.

На першому етапі (1999-2000 рр.) проаналізовано філософську, психолого-педагогічну, навчально-методичну літературу з проблеми дослідження. Визначено вихідні теоретичні положення, об'єкт, предмет, мету, конкретизовано завдання і методи дослідження, проведено констатувальний експеримент.

На другому етапі (2000-2003 рр.) визначено педагогічні умови і розроблено організаційно-педагогічну модель розвитку естетичних почуттів у молодших школярів засобами художньо-творчого освоєння природи у позакласній роботі; здійснено формувальний експеримент.

На третьому етапі (2003-2004 рр.) проаналізовано та узагальнено результати експериментальної роботи, розроблено рекомендації, які втілено в практику роботи початкової школи.

Наукова новизна дослідження:

- *вперше* виокремлено, теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови формування у молодших школярів естетичних почуттів засобами художньо-творчого освоєння природи у позакласній роботі та розроблено відповідну організаційно-педагогічну модель;

- *уточнено* сутність понять „естетичні почуття до природи” та “художньо-творче освоєння природи”;

- визначено критерії та рівні сформованості естетичних почуттів молодших школярів до природи;

- *набули подальшого розвитку* положення про взаємозв'язок художньо-творчої діяльності і розвитку світоглядних орієнтирів дітей молодшого шкільного віку.

Практична значущість здобутих результатів полягає у розробці методики формування естетичних почуттів молодших школярів засобами художньо-творчого освоєння природи; удосконаленні алгоритмів організації творчої діяльності учнів у процесі позакласної роботи; систематизації змісту, форм і методів естетико-виховної роботи з молодшими школярами, які можуть використовуватися учителями початкових класів, вихователями ГПД у

навчально-виховному процесі школи I ступеня, а також у процесах фахової підготовки та післядипломної освіти учителів початкових класів в умовах ВНЗ різних рівнів акредитації. Основні положення і рекомендації щодо формування у молодших школярів естетичних почуттів засобами художньо-творчого освоєння природи у позакласній роботі впроваджені у роботі Вінницької СЗОШ I-III ступенів-ліцеї №7 (довідка №38 від 04.03.05р.), Громадської СЗОШ I-III ступенів Літинського району Вінницької області (довідка №83 від 20.12.04р.), Селищанської СЗОШ I-III ступенів Літинського району Вінницької області (довідка №100 від 24.12.04р.), Уманської СЗОШ I-III ступенів №14 Черкаської області (довідка №830 від 04.04.05р.), Київської СЗОШ I-III ступенів-гімназії №109 ім. Т.Г. Шевченко (довідка №26 від 01.02.05р.)

Особистий внесок дисертанта в розробку проблеми визначається тим, що: розкрито сутність понять „естетичні почуття до природи” та „художньо-творче освоєння природи”; визначено критерії та показники сформованості естетичних почуттів молодших школярів; виокремлено й обґрунтовано педагогічні умови їх формування в учнів початкових класів засобами художньо-творчого освоєння природи; експериментально доведено ефективність розробленої методики. В опублікованій у співавторстві статті (Г.Тарасенко) особистий внесок здобувача полягає в розробці прийомів організації літературно-творчої діяльності молодших школярів на теми природи. В опублікованій у співавторстві статті (Н.Прушковська) особистий внесок здобувача полягає в обґрунтуванні ролі емоційно-естетичного розвитку дитини у формуванні її світогляду.

Вірогідність і аргументованість отриманих результатів забезпечується методологічною обґрунтованістю теоретичних положень; застосуванням комплексу методів науково-педагогічного дослідження адекватних його об'єкту, предмету, меті й завданням; достатнім обсягом вибірки та її репрезентативністю; позитивними результатами естетичного розвитку молодших школярів експериментальних класів на основі реалізації педагогічних умов формування естетичних почуттів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації обговорювалися й дістали позитивну оцінку на Республіканській науково-практичній конференції “Формування професійної культури майбутнього вчителя початкових класів” (Вінниця, 1999), на Всеукраїнській науково-практичній конференції “Підготовка педагогічних кадрів до роботи в умовах нової структури і змісту початкової освіти” (Полтава, 2001), на Всеукраїнській науково-практичній конференції “Гуманістично спрямований виховний процес і становлення особистості” (Київ, 2001), на II Всеукраїнській науково-практичній конференції “Актуальні проблеми формування творчої особистості вчителя початкових класів” (Вінниця, 2001), на Міжнародній науково-практичній конференції “Сучасні інформаційні технології та інноваційне навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми” (Вінниця, 2002), на Міжнародній науково-практичній конференції “Освіта і наука: пошуки нових парадигм” (Хмельницький, 2004). Теоретичні положення, висновки і методичні рекомендації представлено на засіданнях кафедри педагогіки та методики початкового навчання ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського (1999-2004), на методичних та педагогічних нарадах Вінницького навчально-виховного комплексу: СЗОШ I-II ступенів-ліцею №7 (1997-2003).

Публікації. Матеріали дисертаційного дослідження знайшли відображення у 7 одноосібних публікаціях автора (дві у співавторстві), з них 6 – у фахових виданнях, затверджених ВАК України.

Структура дисертації зумовлена логікою дослідження і складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (266 найменувань, з них 7 іноземною мовою), додатків. Загальний обсяг дисертації – 228 сторінок, основний зміст викладено на 176 сторінках. Робота містить 1 рисунок, 2 малюнки, 7 таблиць на 5 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано вибір та актуальність теми дослідження, визначено об'єкт, предмет і мету дослідження, сформульовано гіпотезу та завдання роботи, характеризуються основні методи та етапи проведення експериментального дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне та

практичне значення роботи; подаються відомості про апробацію та впровадження результатів дослідження.

У першому розділі – **“Теоретико-методологічні основи формування у молодших школярів естетичних почуттів”** – з’ясовано роль естетичних почуттів у формуванні особистісного ставлення до світу та місце природи і мистецтва у системі філософських категорій; визначено сутність та зміст дитячої художньої творчості як засобу їхнього художнього розвитку і творчого пізнання світу; проаналізовано основні педагогічні концепції з художньо-образною домінантою ставлення до природи; виділено психологічні особливості формування у дітей естетичних почуттів у процесі художньо-творчої діяльності, з’ясовано сучасний стан розвитку естетичних почуттів учнів сучасної початкової школи.

Аналіз філософських джерел з проблеми формування особистісного ставлення людини до світу, в тому числі до природи, що безпосередньо детермінується розвитком естетичних почуттів, дозволяє стверджувати, що, завдяки інтегруючій функції, естетичні почуття відіграють фундаментальну роль у збагаченні соціального та естетичного досвіду. Зокрема, вони є своєрідною енергетичною основою творчого ставлення людини до навколишнього середовища, функціонально забезпечують внутрішню детермінацію поведінки людини. Естетичні почуття як найсильніший вияв людської чуттєвості гармонізують, надихають до творчої активності, забезпечують сенсорно-гармонійний розвиток особистості.

Естетичні почуття у нашому дослідженні ми тлумачимо як духовно-ціннісне ставлення до світу, в якому важливу роль відіграють: оцінний аспект, творча самореалізація, катарсичний (духовне просвітлення, очищення), гносеологічний (пізнання, інформативність) аспекти. Існує широка сфера естетичної діяльності, але природа як предмет естетичних почуттів посідає особливе місце у формуванні естетичного світогляду, оскільки її краса є першоджерелом краси в мистецтві. Включення естетичних почуттів у процес художньо-творчого освоєння природи активізує особистість в її активно-перетворювальному ставленні до світу, забезпечує гармонію із зовнішнім світом.

Аналіз філософської, психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження свідчить, що в сучасній науці художньо-творче освоєння природи визначається як глибоке переживання естетичної виразності об’єктів і явищ навколишнього, що складається із сприймання, осмислення, оцінки, смаку, уподобань тощо. Вихідними положеннями тлумачення художньої творчості у контексті дослідження стали такі: творчість – це характер діяльності, здатність знаходити нові зв’язки, пізнавати нове. Творчість є носієм якостей творчої особистості, рівень розвитку яких визначає ступінь продуктивності її діяльності (І.Бех, В. Давидов, О.Запорожець, Г.Костюк, В. Кудрявцев, О. Матюшкін, В.Моляко, В.Роменець та ін.). Творчість на основі продуктивної людської діяльності створює якісно нові матеріальні та духовні цінності, які мають соціальне значення. Художньо-творча діяльність учнів як інтерпретація того, що було створено, спонукає їх до набуття власного досвіду, духовно-ціннісного освоєння навколишнього і створює умови для розвитку творчих здібностей, уяви, фантазії. Творча діяльність дітей – це засіб самовираження, пізнання світу шляхом формотворення у слові, грі, танці, співі, малюванні, в процесі наслідування (відтворення побаченого). Дослідження мотивації дитячої художньої творчості дозволили визначити її особливості, а саме: дитину захоплює не продукт творчості, а сам процес творення. У дослідженні проаналізовано існуючі концепції естетичного розвитку молодших школярів. З’ясовано, що більшість дослідників вважає природу і мистецтво важливими засобами формування естетичного ставлення до світу, де необхідною передумовою є сенсорний розвиток особистості.

Вивчення психологічних аспектів предмета дослідження дозволило отримати багато інформації про можливість системного впливу на емоційно-чуттєву сферу дитини (І. Бех, І. Джидар’ян, О. Киричук, В. Клименко, О. Кононко, О. Леонтєв, С. Рубінштейн, Д. Ельконін та ін.). З’ясовано, що емоції є елементом складної структури почуття, які не існують поза емоційними виявами, а почуття – це переживання, пов’язані із задоволенням або незадоволенням, тому в нашому дослідженні ми дотримувались думки, що емоційно-почуттєва сфера утворена емоціями, почуттями, емоційними станами, емоційним тоном почуттів (О. Кульчицька).

Аналіз основних психологічних підходів до проблеми формування у дітей естетичних почуттів дав змогу припустити, що рівень емоційного збудження залежить від характеру практичної діяльності. З'ясовано, що саме художньо-творче освоєння природи спонукає до психомоторної цілісності особистості і має забезпечувати розвиток усіх видів вищих почуттів: моральних, інтелектуальних, естетичних, практичних. Тому варіативність форм художньо-творчої діяльності молодших школярів, яка є особистісно-ціннісною для учнів, впливає на рівень їхніх естетичних почуттів, і, навпаки, емоційно-почуттєва сфера впливає на рівень психомоторної цілісності. З огляду на висвітлені позиції, вважаємо, що художньо-творча діяльність відіграє провідну роль в естетичному розвитку учнів початкових класів за умов одночасного сенсорно-вербального впливу та використання засобів максимального поєднання у навчальному процесі всіх видів дитячої творчості (слова, танцю, співу, малювання, пантоміми, гри тощо). Феномен творчості зумовлений багатьма чинниками, але провідну роль відіграють здібності. Оскільки науковці (Л.Венгер, Г.Костюк, О.Леонт'єв, В.Моляко та ін.) пов'язують здібності з орієнтовною діяльністю, то, на відміну від процесу навчання (забезпечення знаннями, уміннями, навичками), розвиток здібностей – це виконання необхідних орієнтовних дій за допомогою зовнішніх прийомів у процесі оволодіння діяльністю.

Практика роботи сучасної початкової школи і власний досвід дають змогу зробити висновки, що в процесі навчання у молодших школярів розвивається здатність до сприймання (цілісність, швидкість, точність), у той час як у розвитку здібностей суттєвих змін не відбувається. Художньо-творча діяльність, на нашу думку, може одночасно стимулювати процес розвитку загальних творчих здібностей і бути результатом цього розвитку. Тому необхідними умовами розвитку творчих здібностей було визначено: сенсорний розвиток, розвиток уваги і спостережливості, емоційної пам'яті й уяви дітей. Молодший шкільний вік є сензитивним періодом щодо естетичного розвитку. Цьому сприяють конкретність, образність, висока креативність мислення. Саме на цьому етапі розвитку в учнів проявляються спеціальні здібності: музичні, літературні, предметно-пластичні, тобто здібності до художньо-творчої діяльності. Ціннісний тип свідомості допомагає молодшому школяру через суб'єктивно-соціальні критерії освоювати суперечливий об'єктивний світ, у тому числі дивовижний світ природи.

Художньо-творче освоєння природи у нашому дослідженні тлумачимо як засіб формування і вираження естетичного ставлення до неї, результативність якого корелюється багатством емоційно-чуттєвої сфери, естетичними мотивами оцінювання довкілля, мистецьким баченням світу та варіативним пошуком творчих форм вияву суб'єктивно-рефлексивної реакції на естетичну виразність навколишнього середовища.

Дослідження особливостей формування у молодших школярів естетичної свідомості у процесі художньо-творчого освоєння природи передбачає виокремлення тих засобів, які найпотужніше впливають на розвиток естетичних почуттів дитини. До них можна віднести: сенсорно-вербальні засоби, які розвивають емоційну пам'ять і є міцною основою творчості; художні, які активізують образну пам'ять, мислення, уяву, фантазію та виводять процес на рівень естетичного оцінювання, коли об'єкти природи порівнюються з відповідними образами у творах мистецтва за естетичними критеріями; інтерпретаційні (творчі) засоби, які активізують наочно-образний та словесно-логічний тип пам'яті.

З метою вивчення дійсного стану сформованості у молодших школярів естетичних почуттів було здійснено констатувальний етап дослідження. У процесі експериментального дослідження реалізовувались такі завдання: з'ясування рівнів ціннісного ставлення школярів до природи; виявлення якості сенсорно-вербальної реакції учнів на навколишній світ; вивчення творчої спрямованості естетичних почуттів молодших школярів та їх здатності до творчої інтерпретації отриманих вражень; аналіз ставлення вчителів початкових класів до досліджуваної проблеми; з'ясування ролі сім'ї в художньо-творчому розвитку дітей молодшого шкільного віку засобами природи.

Для оцінки отриманих результатів було використано систему критеріїв і показників сформованості у дітей естетичних почуттів засобами художньо-творчого освоєння природи: якість

сенсорно-вербальної реакції на природу (чіткість диференціації естетичних властивостей об'єктів довкілля; адекватність вербалізації вражень; здатність до їх синтезування; влучність визначення емоційно-образної доміанти сприйнятого); здатність до емоційного осмислення художнього образу природи (сила емоційної реакції на цілісний чуттєвий образ світу в мистецтві; усвідомленість власних почуттів, що виникли в результаті сприймання художнього образу природи; уміння характеризувати естетичні якості навколишнього, відтворені виразними засобами мистецтва); оригінальність художнього відтворення природи у власній творчій діяльності (налаштованість на вираження власного ставлення до довкілля у художньо-творчій формі; активність, самостійність, ініціативність у творчій діяльності на теми природи; художність творчої інтерпретації естетичних вражень). З метою контролю за якісно-особистісними змінами в психіці дитини, які безпосередньо впливають на формування естетичних почуттів молодших школярів (внутрішня позиція, самоконтроль, рефлексія, теоретичне осмислення), експериментальні групи були поділені на 1-2-ий та 3-4-ий класи.

Дослідження здійснювалось у три етапи. Перший етап передбачав виявлення у молодших школярів ціннісного ставлення до природи та окремих її об'єктів та явищ. З цією метою було запропоновано опитування. У процесі розробки питань була використана методика Т. Баранової щодо з'ясування ціннісного ставлення учнів до навколишнього середовища. Результати показали, що молодші школярі цікавляться природою. Вони люблять світ рослин та тварин, проте в їх оцінці керуються різними мотивами. Ми констатували виражену тенденцію зростання утилітарно-споживацького ставлення до навколишнього середовища: 1-2 класи – 53,2% (КГ) та 54,1% (ЕГ); відповідно 3-4 класи – 58,4% (КГ) та 57,2% (ЕГ). Учні пояснювали свою любов до навколишнього з погляду корисності тих чи інших її об'єктів та явищ. Цей доволі ранній прагматизм був народжений не спонтанно, а під впливом суто логічного підходу до пізнання природи без урахування емоційно-ціннісного контексту.

В ході експерименту вивчалась сенсорно-вербальна реакція учнів початкових класів на довкілля (відчуття кольору, форми, сприймання звуків, запахів та ін.). З'ясувалось, що діти молодшого шкільного віку в цілому активно реагують на вияви естетичної виразності природи, віддаючи перевагу яскравим кольорам, вигадливим формам, гучним звукам тощо. Проте диференціювати кольори та їх відтінки, форми, звуки у розмаїтті їх презентації в природі дітям доволі важко. Більшість опитаних (61,1% - КГ та 62,1% - ЕГ) виявили низьку спроможність до адекватної вербалізації набутих сенсорних вражень.

Другий етап констатувального експерименту передбачав вивчення характеру образного перетворення молодшими школярами сенсорних вражень. З цією метою учням пропонувалась низка оцінно-творчих завдань типу: скажи, на що це схоже (струмок, сніжинка, метелик, іній та ін.); визнач “колір” слова (сонце, дощ, ранок, море, весна та ін.); відшукай „гострі”, “колючі”, “круглі”, “духмяні” слова, що означають об'єкти та явища природи та ін. Процес виконання таких завдань переконливо засвідчив, що молодші школярі в основній масі (68,8% - КГ, 67,5% - ЕГ) із значними утрудненнями визначають естетичну суть об'єкта через образ-асоціацію, в основі якого лежить чуттєвий досвід сприймання природи.

Третій етап експерименту передбачав вивчення уміння дітей інтерпретувати естетичні враження в різноманітних творчих техніках (віршуванні, музикуванні, малюванні та ін.). Оцінювання творчих робіт учнів, яке здійснювалось за адаптованою методикою Г.Гатальської і А.Криленко, засвідчило що більшості з них притаманна стереотипність передачі образів природи внаслідок копіювання, запозичення художніх зразків. Більшості учнів експериментальних та контрольних груп було важко втілити в словесній, музичній та предметно-пластичній діяльності емоційно-чуттєві враження і підкреслити образну доміанту сприйнятого.

На основі виокремлених критеріїв та показників визначено три рівні сформованості у молодших школярів естетичних почуттів засобами художньо-творчого освоєння природи: індіферентний, репродуктивний, частково-креативний (узагальнені результати експерименту подані в таблиці 1).

Рівні сформованості у молодших школярів естетичних почуттів засобами художньо-творчого освоєння природи

(за результатами констатувального експерименту)

	Контрольна група				Експериментальна група			
	1-2-ий класи		3-4-ий класи		1-2-ий класи		3-4-ий класи	
	абс.ч.	%	абс.ч.	%	абс.ч.	%	абс.ч.	%
Індиферентний	72	50,7	64	45,2	72	50,1	68	47,9
Репродуктивний	58	40,8	61	42,9	59	41,6	58	40,8
Частково-креативний	12	8,5	17	11,9	11	8,3	16	11,3

Отримані результати засвідчують, що на початку дослідно-експериментальної роботи більша частина учнів експериментальної і контрольної груп перебувала на індиферентному рівні сформованості естетичних почуттів. Показники репродуктивного і частково-креативного рівнів не мали суттєвих відмінностей у віковому вимірі як в експериментальних, так і в контрольних групах.

В ході констатувального експерименту здійснено також аналіз навчально-виховної практики початкової школи в контексті досліджуваної проблеми. Встановлено, що плани виховної роботи вчителів початкових класів у більшості переобтяжені словесними методами впливу на свідомість вихованців; незначна увага приділяється організації естетично спрямованого контакту учнів з природою; ознайомлення з її художніми образами відбувається переважно на вербально-логічній основі; включення в спектр виховної роботи форм творчого освоєння навколишнього світу є епізодичним. Неоднозначно ставляться вчителі початкових класів й до критеріїв оцінювання творчих робіт школярів на теми природи. Частина опитаних учителів важливим критерієм вважає грамотне відтворення в роботі сезонних ознак, причинно-наслідкових зв'язків у природі (29%); інші підкреслюють роль образного бачення учнями світу (27%); лише 13 % опитаних високо оцінюють творче осмислення дітьми сенсорних вражень; 30% учителів не виокремлюють таких критеріїв взагалі.

Опитування батьків молодших школярів засвідчило, що сучасна родина намагається прилучати дітей до художніх та естетичних цінностей, але, зазвичай, це відбувається безсистемно. Організуючи контакт дітей з природою, батьки у більшості переслідують оздоровчі цілі. Домашня художньо-творча діяльність молодших школярів на теми природи практикується у незначній кількості опитаних сімей.

Аналіз експериментальних даних, спостереження за роботою вчителів і власний педагогічний досвід дозволяють припустити, що причинами незадовільного стану сформованості в учнів початкових класів естетичних почуттів до природи є відсутність цілісного розуміння вчителями початкової школи стратегії формування естетичної свідомості дитини; обмеженість методів і прийомів, які використовуються для формування у школярів емоційно-образного бачення навколишнього світу; низька варіативність способів організації художньо-творчої діяльності вихованців; недостатня увага до налагодження системного контакту з батьками учнів у контексті спільного розв'язання завдань естетичного розвитку дітей.

У другому розділі – **“Методика формування у молодших школярів естетичних почуттів засобами художньо-творчого освоєння природи у позакласній роботі”** – охарактеризовано сутність методики формувального етапу експерименту, що спрямовувався на перевірку спрогнозованих педагогічних умов підвищення ефективності формування у молодших школярів естетичних почуттів, подано аналіз та узагальнення його результатів.

Вивчення й узагальнення основних підходів до проблеми формування естетичних почуттів зумовило виокремлення та теоретичне обґрунтування педагогічних умов естетичного розвитку молодших школярів у процесі навчання і виховання і розробку на цій основі організаційно-педагогічної моделі формування у молодших школярів естетичних почуттів засобами художньо-творчого освоєння природи. До педагогічних умов формування в молодших

школярів естетичних почуттів засобами художньо-творчого освоєння природи відносимо: гуманно-особистісний підхід до вихованців на основі діалогічної взаємодії у процесі співтворчості вчителя та учнів; розвиток сенсорної культури школярів як основи творчо-естетичної реакції на довкілля; активізацію образного мислення учнів на матеріалі творчої інтерпретації емоційно-чуттєвих вражень; освоєння дітьми естетичного потенціалу природи і мистецтва в контексті поліхудожнього підходу; творчу самореалізацію кожного вихованця на основі системного розширення естетичного досвіду в процесі позакласної роботи. Важливого значення набуває організаційно-методичний контекст реалізації даних умов, який забезпечений системною організацією виховної роботи; сезонним підходом до організації художньо-творчої діяльності учнів; інтеграцією різних видів дитячої творчості; належним рівнем художньо-естетичної культури вихователя; використанням виховного потенціалу сім'ї тощо. Сукупність педагогічних умов, обґрунтованих у дисертації, є необхідною основою формування емоційно-почуттєвої сфери та образного мислення молодших школярів у процесі художньо-творчої діяльності. Дотримання цих умов у навчально-виховному процесі забезпечує успішний перебіг процесу формування естетичної свідомості учнів початкових класів, у тому числі естетичних почуттів до природи.

Визначені педагогічні умови формування у молодших школярів естетичних почуттів засобами художньо-творчого освоєння природи лягли в основу організаційно-педагогічної моделі, зміст якої відображено у рис. 1.

Диференціація етапів виховної роботи мала умовний характер, оскільки всі компоненти пропонованої методики є нерозривно поєднаними та взаємозумовленими. Так, перший етап був спрямований на розвиток сенсорно-вербального освоєння учнями природи. Їм пропонувались творчо-оцінні завдання, які передбачали безпосередній контакт з об'єктами та явищами довкілля (зіставлення, класифікацію естетичних ознак природи; пошук найвиразнішої з них за принципом „стоп-кадр”; переведення сприйнятого в слово; пантомімічні вербалізації та ін.).

Другий етап передбачав ознайомлення молодших школярів з досвідом художнього відтворення природи в мистецтві. Спеціально розроблений комплекс прийомів роботи (занурення в образ природи. мистецький тренінг, мистецька „кухня”, гра в метафори та ін.) поглиблював уявлення вихованців про художньо-виразні засоби різних видів мистецтва; активізував образне бачення природи на основі творчої інтерпретації емоційно-чуттєвих вражень; допомагав комплексно сприймати її образ на основі сезонної домінанти; потужно метафоризував мислення за допомогою поліхудожнього підходу до сприймання та оцінки мистецьких зразків.

Третій етап дослідно-експериментальної роботи передбачав синтезування всіх форм позакласної естетико-виховної роботи на основі єдиного образного концентру. Цей етап роботи передбачав активне включення вихованців у різноманітні види художньо-творчої діяльності (мовленнєву, музичну, образотворчу, предметно-пластичну, драматичну), які б сприяли розвитку в дітей потреби у художньому пізнанні природи, формували інтерес до її образів у мистецтві. Діти виконували спеціальні творчі завдання: вербальні (складання оповідань, творів-мініатюр, казок, легенд, монологів, діалогів, віршування); музичні (вокальні, інструментальні імпровізації на теми природи); пластичні (хореографічні етюди-імпровізації); графічні (малювання олівцями, крейдою, акварелями, оліями); предметно-пластичні (ліплення, паперопластика, аплікація, ниткографія, колаж, скульптурування з природних матеріалів тощо). Синтезування форм творчого освоєння природи відбувалось у процесі творчих годин (“Сніжинка”, “Сонце”, “Пташенята”, “Вітер”, “Дош”); сезонних свят (“Уславимо щедрість природи”, “Весна-диригент”, “Зима-дизайнер”); театру природи (“Життя під снігом”, “Ранок року”, “На лісовій галявині”); тематичних тижнів (“Ми слухаємо весну”, “Зимова феєрія”, “Осінній вернісаж” та ін.).

Результати підсумкового експерименту засвідчили, що в класах, які працювали за розробленою нами методикою, відбулися суттєві зрушення у рівнях сформованості досліджуваної якості у всіх вікових групах. У контрольних класах також спостерігалися певні зміни на краще, що свідчить про залучення школярів до художньо-творчої оцінки об'єктів та явищ природи, але несистемність такої роботи та низька варіативність пропонованих форм художнього пізнання світу значно знижує просування учнів до вищих рівнів сформованості естетичних почуттів. Результати підсумкового експерименту представлені в таблиці 2.

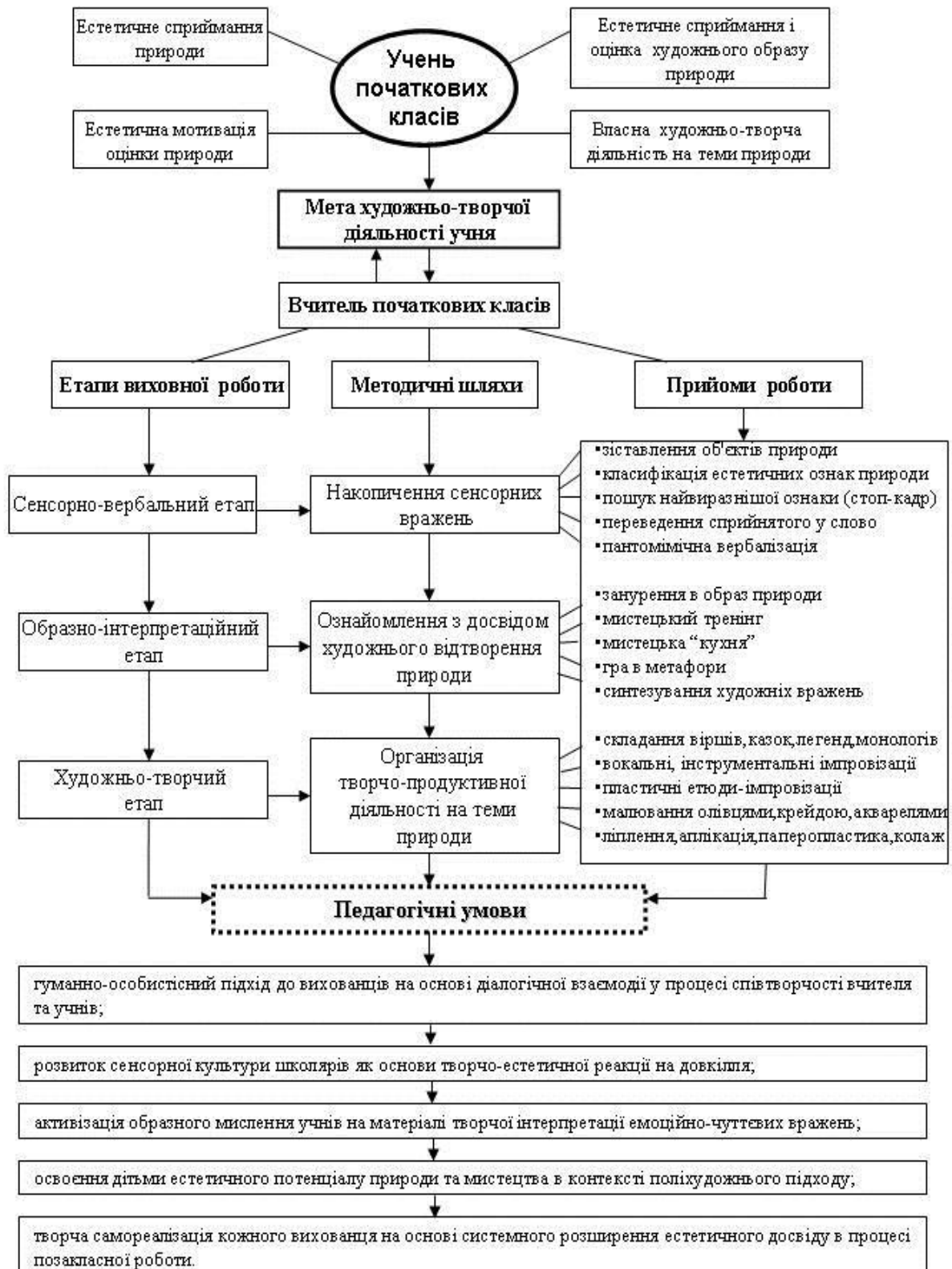

Рис.1. Організаційно-педагогічна модель формування у молодших школярів естетичних почуттів засобами художньо-творчого освоєння природи

**Динаміка сформованості у молодших школярів естетичних почуттів засобами
художньо-творчого освоєння природи**
(за результатами підсумкового експерименту)

	Контрольна група				Експериментальна група			
	1-2-ий класи		3-4-ий класи		1-2-ий класи		3-4-ий класи	
	абс.ч.	%	абс.ч.	%	абс.ч.	%	абс.ч.	%
Індиферентний	72	45,1	64	38,7	72	23,6	68	25,9
Репродуктивний	58	43,4	61	45,8	59	59,8	58	61,2
Частково-креативний	12	11,5	17	15,5	11	16,6	16	22,9

Порівняльний аналіз даних засвідчив позитивну динаміку формування в учнів експериментальних груп естетичних почуттів засобами художньо-творчого освоєння природи. Якщо в КГ кількість учнів з індиферентним рівнем зменшилась лише на 5,6% (1-2-ий кл.) та на 6,5% (3-4-ий кл.), то в ЕГ зменшення відповідно відбулось на 26,5% (1-2-ий кл.) та на 22% (3-4-ий кл.). Показовим є зростання в ЕГ кількості учнів з частково-креативним рівнем сформованості естетичних почуттів, яке становить 8,3% (1-2-ий кл.) та 11,6% (3-4-ий кл.). В КГ кількість дітей з найвищим рівнем розвитку естетичних почуттів збільшилась лише на 3% (1-2-ий кл.) та на 3,6% (3-4-ий кл.).

Таким чином, експериментальні дані підтверджують висунуту гіпотезу і свідчать, що запропонована організаційно-педагогічна модель формування у молодших школярів естетичних почуттів засобами художньо-творчого освоєння природи є ефективною в умовах загальноосвітніх навчальних закладів. Визначені педагогічні умови забезпечують інтенсивність даного процесу та його успішність. У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове розв'язання наукового завдання, що виявляється в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності методики формування у молодших школярів естетичних почуттів засобами художньо-творчого освоєння природи. Проведене відповідно до поставлених завдань теоретико-експериментальне дослідження дає підстави зробити такі **висновки**:

1. Аналіз філософських джерел дав змогу визначити сутність естетичних почуттів як духовно-ціннісне ставлення особистості до світу, як акт самоствердження, в якому важливу роль відіграють: оцінний аспект; творча самореалізація; катарсичний та гносеологічний аспекти. Естетичні почуття є своєрідною енергетичною основою творчого ставлення людини до навколишнього середовища. Включення естетичних почуттів у процес художньо-творчого освоєння природи активізує особистість в її активно-перетворювальному ставленні до світу і забезпечує гармонію з ним.

2. Дослідження психологічних особливостей формування естетичних почуттів зумовило висновок про складність та багатоаспектність їхньої природи, недостатню розробку проблеми емоційно-чуттєвого розвитку учнів у системі естетико-виховної роботи і дозволив тлумачити естетичні почуття як своєрідну форму відображення світу, що значною мірою детермінує спрямованість дитячої діяльності і забезпечує її творчий рівень. Педагогічно значущими ознаками естетичних почуттів є їх спрямованість на позитивні емоції, умовно-рефлекторна природа, що розвивається синхронно з емоційним ставленням до дійсності і дає можливість визначити декілька стадій їх розвитку: від мимовільної естетичної реакції через стан радості і духовного комфорту до катарсису. Сензитивність молодшого шкільного віку щодо творчо-естетичного розвитку дозволяє будувати широкі перспективи ефективного впливу на ставлення дітей до природи. Оптимальним для такого впливу в процесі дослідження визначено художньо-творче освоєння природи на основі використання сенсорно-вербальних та художніх засобів. Проте школа й педагоги приділяють недостатню увагу емоційно-духовному зв'язку школярів з довкіллям, звужуючи їхню свідомість до зайвого прагматизму і корисливості у ставленні до навколишнього світу.

3. Аналіз стану досліджуваної проблеми в практиці роботи школи I ступеня виявив незадовільний рівень розвиненості естетичних почуттів у молодших школярів. Так, індіферентний, тобто доволі низький рівень розвитку естетичних почуттів до природи спостерігається майже у половини обстежених учнів початкових класів. Частково-креативний рівень, який в дослідженні вважається найвищим, притаманний лише десятій частині респондентів. Серед причин незадовільного розвитку в молодших школярів естетичних почуттів вважаємо відсутність цілісного розуміння вчителями початкової школи стратегії формування естетичної свідомості вихованців, обмеженість дидактично-виховних прийомів, які вчителі використовують для формування в учнів естетичних почуттів засобами художньо-творчого освоєння природи; слабка координація зусиль вчителя і сім'ї школяра по формуванню естетичного ставлення до природи, брак методичної літератури з даної проблеми тощо.

4. Переорієнтація навчально-виховного процесу школи I ступеня на формування особистісного ставлення вихованців до природи реалізується за дотримання наступних педагогічних умов формування естетичних почуттів у позакласній роботі:

- гуманно-особистісний підхід до вихованців на основі діалогічної взаємодії у процесі співтворчості вчителя та учнів;
- розвиток сенсорної культури школярів як основи творчо-естетичної реакції на довкілля;
- активізація образного мислення учнів на матеріалі творчої інтерпретації емоційно-чуттєвих вражень;
- освоєння дітьми естетичного потенціалу природи і мистецтва в контексті поліхудожнього підходу;
- творча самореалізація кожного вихованця на основі системного розширення естетичного досвіду в процесі позакласної роботи.

5. Відповідно до зазначених педагогічних умов було спроектовано організаційно-педагогічну модель поетапного формування у молодших школярів естетичних почуттів засобами художньо-творчого освоєння природи:

- організація емоційно-чуттєвого контакту дітей з природою (сенсорно-вербальний етап);
- забезпечення емоційно-творчого сприймання учнями природи в системі ознайомлення з її художніми образами в мистецтві (образно-інтерпретаційний етап);
- синтезування різних видів творчого освоєння дітьми природи в процесі позакласної естетико-виховної роботи початкової школи (художньо-творчий етап).

6. Позакласна виховна робота на всіх етапах експериментального дослідження виконувала випереджальну й прогностичну функції. Особливість такої роботи полягає у тому, щоб у центрі уваги була особистість дитини, її потреби, інтереси. Організація взаємодії класної і позакласної роботи має важливу закономірність: творча діяльність дитини в позаурочний час стимулює її пізнавальну активність на уроках і навпаки.

7. Перевірка стану сформованості естетичних почуттів у молодших школярів після формувального експерименту підтверджує, що естетичні почуття без їх стимулювання розвиваються повільно або майже не розвиваються. Про це свідчить доволі млява динаміка розвитку досліджуваної якості в учнів контрольних груп. У результаті роботи за запропонованою методикою учні експериментальних груп продемонстрували яскраво виражене зростання рівня сформованості естетичних почуттів. Експериментальна перевірка, дані апробації і локального впровадження у шкільну практику запропонованої організаційно-педагогічної моделі формування естетичних почуттів у молодших школярів засобами художньо-творчого освоєння природи у позакласній роботі свідчать про її ефективність.

8. Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми. Подальшого вивчення потребують педагогічні умови та психологічні механізми формування оцінного ставлення школярів різних вікових груп до природи, а також шляхи розв'язання даної проблеми на заняттях з окремих дисциплін та в позакласній роботі. Перспективними також видаються дослідження впливу сім'ї, засобів масової інформації та громадських екологічних організацій на формування у молодших школярів естетичних почуттів до природи.

Основні положення дисертаційного дослідження відображені в таких публікаціях автора:

1. Прушковська О.Л. Творча самореалізація вчителя початкових класів у процесі розвитку у дітей естетичних почуттів до природи // Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: Зб. наук. праць. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 1999. – Вип.3. – С.405-408.
2. Прушковська О.Л. Художнє пізнання природи як механізм розвитку естетичних почуттів молодших школярів // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. – Вінниця, 2000. – Серія: Педагогіка і психологія. – Вип.2. – С.73-76.
3. Прушковська О.Л. Формування у молодших школярів естетичних почуттів засобами художньо-творчого освоєння природи: Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету ім. В.Г. Короленка. – Вип. 6/7 (20-21). – Серія: Педагогічні науки. – 2001. – С.59-67.
4. Прушковська О.Л. Формування у молодших школярів естетичних почуттів у контексті морально-духовного виховання // Гуманістично-спрямований виховний процес і становлення особистості: Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Зб. наук. праць. – К.: Інститут проблем виховання, 2001. – Вип.1. – С.246-250.
5. Прушковська О.Л. Організація художньо-творчої діяльності молодших школярів на уроках трудового навчання // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблема: Зб. наук. праць. – Вип.2.– Ч.1 / Редкол. І.А. Зязюн (голова) та ін. – Київ-Вінниця: ДОВ Вінниця, 2002. – С.290-295.
6. Тарасенко Г.С., Прушковська О.Л. Любов помножити на творчість // Початкова школа. – 1999. – № 9. – С.18-21.
7. Прушковська О.Л. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до організації художньо-творчої діяльності дітей у період педпрактики // Безперервна педагогічна практика студентів як первинна форма їх професійної практичної підготовки: Збірник доповідей Всеукраїнської науково-методичної конференції. – Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 1999. – С.198-200.
8. Прушковська О.Л. Творча діяльність учителя як фактор формування у молодших школярів естетичних почуттів // Актуальні проблеми формування особистості вчителя початкових класів: Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Вінниця: ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського, 2001. – С.328-332.
9. Прушковська О.Л., Прушковська Н.Н. Деякі питання емоційно-естетичного розвитку молодших школярів // Формування професійної культури майбутнього вчителя початкових класів: Збірник матеріалів республіканської науково-практичної конференції. – Вінниця: ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 1999. – С.343-349.

Анотація

Прушковська О.Л. Формування у молодших школярів естетичних почуттів засобами художньо-творчого освоєння природи у позакласній роботі. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія та методика виховання. – Інститут проблем виховання АПН України. – Київ, 2006.

Дисертаційне дослідження присвячено проблемі формування естетичних почуттів у молодших школярів засобами художньо-творчого освоєння природи у позакласній роботі. У дисертації розкрито природу та механізм естетичних почуттів, обґрунтовано психологічні передумови їх розвитку, сформульовано педагогічні умови формування естетичних почуттів у процесі художньо-творчої діяльності, розроблено організаційно-педагогічну модель формування естетичних почуттів на основі емоційно-чуттєвого спілкування молодших школярів з природою та її творчого освоєння. У роботі доведено, що естетичний розвиток дітей молодшого шкільного віку у процесі художньо-творчого освоєння природи відбувається завдяки спеціально організованій роботі з образами уяви, спрямований на розвиток сенсорної культури і творчих здібностей; оволодіння учнями уміннями і навичками відтворення об'єктів та явищ навколишнього; набуттю досвіду художньо-творчої діяльності під час образно-інтерпретаційного сприймання природи.

Ключові слова: естетичні почуття, молодші школярі, художньо-творча діяльність, позакласна робота, творча особистість.

Аннотація

Прушковская Е.Л. Формирование у младших школьников эстетических чувств средствами художественно-творческого освоения природы во внеклассной работе. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 – теория и методика воспитания. – Институт проблем воспитания АПН Украины. – Киев, 2006.

Диссертационное исследование посвящено проблемам эстетического развития младших школьников средствами художественно-творческого освоения природы. В диссертации раскрыта природа, механизм эстетических чувств, обоснованы психологические предпосылки их развития, сформулированы педагогические условия формирования эстетических чувств в процессе творческой деятельности, разработана организационно-педагогическая модель формирования эстетических чувств младших школьников в процессе художественно-творческого освоения природы на основе целенаправленной работы по их сенсорно-вербальному развитию.

Во введении обоснована актуальность темы исследования, определены объект, предмет и цель диссертации, основные методы проведения экспериментальной части, сформулированы гипотеза и задачи работы, раскрыты новизна, ее теоретическое и практическое значение.

В первом разделе “Теоретико-методологические основы формирования у младших школьников эстетических чувств” определена природа эстетических чувств, механизм их развития, выделены психологические особенности эстетических чувств, проанализированы основные педагогические концепции с творческими доминантами на художественно-творческой деятельности, определены условия, при которых художественно-творческая деятельность способствует формированию эстетических чувств.

С целью выяснения состояния сформированности эстетических чувств школьников современной начальной школы проведено специальное исследование, состоящее из этапов: анкетирование учеников, определения уровня образного представления сенсорных впечатлений и умения творчески интерпретировать полученные впечатления, опрос учителей-воспитателей и родителей. Полученные данные указывают на неудовлетворительный уровень сформированности эстетических чувств у младших школьников. Анализ экспериментальных данных, изучение соответствующей литературы, наблюдения за работой учителей-воспитателей и собственный педагогический опыт позволили предположить, что причиной неудовлетворительных результатов являются: отсутствие соответствующей системы взаимодействия классной и внеклассной работы по формированию у детей эстетических чувств; недооценка роли непосредственного контакта младших школьников с природой; недостаточный художественно-эстетический уровень самого учителя; непонимание учителями потребности ребенка в творческой деятельности; недостаточная обеспеченность методической литературой, наглядностью, фонотекой.

Во втором разделе “Пути формирования у младших школьников эстетических чувств средствами художественно-творческого освоения природы во внеклассной работе” определены основные педагогические и организационно-методические условия формирования у младших школьников эстетических чувств в процессе художественно-творческой деятельности, раскрыто содержание организационно-педагогической модели формирования эстетических чувств, указаны основные пути их формирования, проанализированы результаты экспериментальной проверки эффективности сформулированных организационно-методических условий; подведены итоги экспериментального исследования.

Формирование эстетических чувств у школьников в процессе художественного освоения природы может быть успешным при обеспечении следующих педагогических условий: гуманно-личностный подход к воспитанникам в процессе творчества на основе диалогического взаимодействия учителя с учениками; развитие сенсорной культуры детей как основы творчески-эстетической реакции на окружающее; активизация образного мышления учащихся на

основе творческой интерпретации эмоционально-чувственных впечатлений; освоение детьми эстетического потенциала природы и искусства на основе полихудожественного подхода; творческая самореализация воспитанников на основе постепенного расширения эстетического опыта.

Установлено, что формирование у младших школьников эстетических чувств в процессе художественно-творческого освоения природы происходит благодаря специально организованной работе, ориентированной на развитие сенсорно-вербального опыта, образного интерпретационного мышления учащихся, овладение умениями и навыками художественно-творческой деятельности и отражено в организационно-педагогической модели формирования эстетических чувств.

В выводах обобщены результаты диссертационного исследования, освещены перспективы дальнейших научных поисков.

Ключевые слова: эстетические чувства, младшие школьники, художественно-творческая деятельность, внеклассная работа, творческая личность.

Annotation

Prushkovska E.L. Aesthetical Sense Raising in Junior Pupils by Means of Artistic and Creative Nature Mastering.

The thesis submits for the Candidate of Pedagogical Degree, speciality index 13.00.07. – Upbringing methodology.– Institute of upbringing problems. – Kyiv, 2005.

The thesis is devoted to the problem of aesthetical sense raising in junior pupils by means of artistic and creative nature mastering. The study sets up essentials and components of aesthetic sense, grounds up psychological premises of its development, formulates general pedagogical conditions of their realization in junior pupils on the basis of purposeful work for its sensoric and verbal development. Section I introduces the basis of aesthetical feelings, reveals the mechanism of their development, singles out psychological peculiarities of aesthetical sense raising, analyses the main pedagogical concepts with creative dominants, defines the conditions which predetermine aesthetical sense raising, surveys the state of the introduced problem in modern junior schools. Section II focuses upon the principal pedagogical, practical and methodological conditions of the process, suggests experimental data which verify the established methods effectiveness. Conclusions made set up the results of the study and set up the perspectives of the performed research.

Keywords: aesthetical sense; junior pupils; artistic and creative activity; creative personality.